

РЕЦЕНЗИЯ

От: доц. д-р Мария Александрова Попова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Факултет по журналистика и масова комуникация, катедра „История и теория на журналистиката“

Научна специалност 3.5 „Обществени комуникации и информационни науки (Журналистика – Теория на журналистиката и медиите)“

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност 3.5 „Обществени комуникации и информационни науки (Журналистика – Журналистическа деонтология)“ в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Факултет по журналистика и масова комуникация

Автор на дисертационния труд: **Генка Добринова Шикерова**

Тема на дисертационния труд: **„Разследващата журналистика между закона и етичните стандарти. Изследване на предаванията „БТВ Репортерите“, „Разследване“ и „Темата на Нова“ в периода 2009-2018 г.“**

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед №РД-38-200/21.05.2020 г. на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“

1. Обща характеристика на представения дисертационен труд.

1.1. Структура и обем.

Дисертационният труд на Генка Шикерова е с общ обем от 363 страници и е разделен на увод, четири глави, заключение, библиография и приложения.

1.2. Актуалност на темата.

Дисертацията е посветена на действително актуалната тема за формите и средствата на взаимодействие между разследващата журналистика и правните и етичните норми в България. В по-широк аспект изследването очертава причините за деградацията на журналистическата професия и по-специално на качествената журналистика, която се оказва заложник на силните пазарни тенденции и значимите процеси на концентрация и монополизация на медийната система в България. С такава цел в текста са наблюдавани редица регулационни и саморегулационни механизми на медиите в България, както и са формирани заключения относно моделите на работа на медийните канали и на самите журналисти, така че тяхната дейност да отговарят на основните правни принципи и етични стандарти.

1.3. Цели, мотиви, обект, основна теза и съдържание.

В **увода** докторантката ясно е определила целите, мотивите, обекта и тезата на своето изследване. **Целта** е да се анализира разследващата журналистика, нейното значение за

обществото, качеството и взаимодействието ѝ с правото и етиката. **Мотивите** са породени от съществуващите ограничения в българското законодателство и медийната етика, които влияят върху спада в професионалната компетентност на журналистите като цяло и конкретно - на липсата на специален работещ механизъм за саморегулация в рамките на телевизиите. Констатираният срив в доверието на обществото към медийната информация и намаляването на въздействието на журналистиката водят до разминаване между значимите за аудиторията политически, социални и икономически теми и създаваните от журналистите репортажи и разследвания, които не винаги отговарят на приетите професионални критерии. **Обект** на дисертацията са предаванията „бТВ Репортерите”, „Темата на Нова” и „Разследване”, които са част от програмата на двете най-големи български частни телевизии – бТВ и Нова телевизия. Изследвани са 1580 предавания, посредством **методите** на контент-анализа, съпоставителния анализ и аналитико-синтетичния метод в периода между 2009 г. и 2018 г. **Основната теза** на авторката е, че „разследващата журналистика се осъществява и развива на границата на нормативните и професионални регулации с цел защита на обществения интерес. Журналистите не могат да търсят и получават информация като използват нечестни методи, но професионалните стандарти допускат изключения, които са мотивирани в случаите, в които се разкриват общественозначими нарушения” (с.10).

Първа глава е подробна и посветена на няколко важни историко-теоретични проблема - развитието и утвърждаването на разследващата журналистика, промени в терминологията и нуждата от ново и ясно дефиниране на понятията „журналист”, „журналистика” (особено спрямо развитието на онлайн медиите), „разследваща журналистика”. Това стимулира докторантката да изведе някои от основните елементи на разследващата журналистика - публичност, отговорност, съпричастност, изследване в дълбочина, критичен подход, важна тема, собствено проучване и анализ, ексклузивност, както и доминиращите области от социалния, политически и икономически живот, които разследващите журналисти отразяват - корупция, несправедливост, лошо управление, лъжи, защита на обществения интерес, унищожаване на околната среда, експлоатация на хора, злоупотреби със средства и пр. Потърсени са разликите между новинарска и разследваща журналистика. Сред проблемните области, които се очертават, са както липсата на прозрачност и отчетност при представянето на информация пред обществото, така и свръхинформирането на аудиторията чрез вторични медийни съобщения (т.е. такива, които имат ниска или никаква информационна стойност), което води до състояние на „информационна цензура” (по думите на Цв. Тодоров). Интерес представлява описанието на основните фактори, които оказват влияние в процеса на медийно разследване - дейността на репортера и екипа, времето и мястото, в които се развива събитието, наличието или не на икономически/политически натиск върху екипа, използваните източници на информация и техният характер, реакциите на аудиторията.

Заклучението е, че в определени ситуации даже се достига до възприемането на „сврхинформацията като липса на информация”, както го е определила докторантката.

Голямата тема, която прозира през целия текст на дисертацията, е свързана с анализ на формите на натиск, които различни фактори (външни и вътрешни) оказват върху журналистите и медиите по време на целия процес на представяне на техните разследвания - от избора на тема, провеждане на разследване, представяне пред аудиторията и нейната реакция. Те могат да бъдат силови (заплахи, физическа разправа, психически натиск), икономически (оттегляне на рекламите), правни (отнемане на лицензи, завеждане на дела за клевета, обида, неправедно използване на информация, ограничаване достъпа до информация), структурни (липсата на достатъчно квалифицирани журналисти, които да проведат разследването). С такава цел в текста е включена важната, но рядко наблюдава тема за липсващите новини в медиите или т.нар. теми-табу, които са представени не само чрез резултати от различни изследвания, но чрез отговорите от собствена анкета, проведена през 2016 г. с 20 водещи журналисти. Ясно изведено е виждането, че активната позиция на водещите журналисти се сблъсква с оказвания политически и институционален натиск, медийно-редакционни норми за актуалност и оперативност на информацията, което контрастира с нуждата от време и усилия за провеждане на разследванията, както и от липсата на релевантни и етични източници на информация.

Втора глава на дисертацията е насочена към подробен и мотивиран коментар на съществуващото българско и европейско законодателство, които трябва да гарантират условия за медиите и журналистите да провеждат и представят своите разследвания, но са взети предвид и ограничения, създавани от тези закони. Както пише Генка Шикерова: „Работата на медиите като обществен страж не трябва да е ограничена от интересите или гледните точки на медийните собственици. Това е свързано със създаването на механизми, които правят медиите прозрачни и отговорни. Те включват: конституционни гаранции на свободата на словото; върховенство на закона с цел да се осигури адекватна защита на журналистите и техните източници; действащ закон за достъп до информацията; регулации, които не позволяват концентрация на медийна собственост и осигуряват прозрачност за собствеността.” (с.59) Журналистите трябва да познават социалните, икономическите и политическите закони и правила, правните основания за ползване и предоставяне на информацията, средствата за защита на техните интереси и на източниците на информация, начините за опазване интересите на различни малцинствени групи или жертви на различни престъпления и пр.

Проследени са практиките в българското законодателство (както в Конституцията, така и в общи и специализирани закони като Закона за радио и телевизия) относно свободата на словото, търсенето и разпространението на информация, защита на журналистите при изпълнение на техните професионални задължения, особеностите на личната свобода,

правото на личен живот, лично достойнство, неприкосновеност на жилището и кореспонденцията. Дават се редица интересни примери за формите на медийна намеса в личния живот на публични фигури. Същото внимание е отделено на законодателните пропуски при използването от страна на журналистите на скрита камера (една от ключовите техники за визуализиране на неправомерни действия от страна на обекти на разследване, която журналистите използват), моделите за събиране на информация, работата с източниците на информация и защитата на тяхната неприкосновеност, правилата и способите за ползване на публични регистри и пр. Представени са разнообразни и релевантни световни примери за дела срещу медии във връзка с позоваването на официални изказвания или при опит да бъдат разкрити източниците им на информация.

Трета глава разглежда саморегулацията като гаранция за независимостта на медийните системи. Благодарение на нея медиите могат да се противопоставят на всякакви форми на намеса и цензура от страна на различни институции и организации, да запазят своята редакционна свобода и да реализират активна и пълноценна обратна връзка със своята аудитория. Въпреки че в практиката съществуват стотици варианти на етични правила, в повечето от тях се споменават няколко неотменни принципа - достоверност, независимост, безпристрастност, съпричастност и отговорност. Всеки от тях е разгледан отделно и подробно. Наблюдавани са и други етични норми, с които взаимодействат разследващите журналисти - съобразяване с обществения интерес, използването на анонимни източници, закрила при съдебно преследване, изтичане на информация. Коментирани са процесът на саморегулация в България чрез създаването на два медийноетични кодекса и дейността на двете комисии за медийна етика. Представен е моделът на разследващите журналисти да сменят професията си, за да работят под прикритие с цел събиране на информация, а когато се налага и заблуда на източниците на информация.

Четвърта глава съдържа историческа ретроспекция относно появата и утвърждаването на разследващата журналистика в България, на влиянието на телевизията като доминиращ медиен канал за българската аудитория, нарастването като количество, но и разнообразяването на телевизионните предавания, въприемането на разследващата журналистика като водеща за медийните канали. Същевременно са представени някои медийни дефицити като поръчкови репортажи, активни мероприятия, които намират медиен отзвук (т.нар. псевдоразследвания).

Важният акцент в текста е собственото изследване на трите предавания, които са обект на наблюдение. Всяко от тях е проблематизирано по различни критерии - брой предавания по години, брой автори, тематична област и актуалност, брой записани източници и варианти на тяхната роля, използване на скрита камера и причини за това, скриване самоличността на източниците, рейтинг на предаванията, тип разследваща журналистика (първична, интерпретативна, отразяване на разследвания), дали се употребява информация от публични

регистри, на архивни данни и възстановки, провокация и социален експеримент. Резултатите са обобщени и представени таблично.

1.4. Използвана научна литература.

Библиографията съдържа 406 заглавия, от които 242 на български език и 164 на чужди езици.

2. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати.

Докторантката правилно констатира, че трансформациите на медиите в технологичен, социален и икономически план водят до забавяне на промените в законодателството и формите на етично поведение, които засягат практиките на журналистите при събиране на информация и защита на източниците на информация. Същевременно подобно изоставане е отразено както при професионалното поведение на самите журналисти, така и при научния анализ на проблема. Медийната теория е инспирирана от практиката. Тя следва вече формираните модели на работа в професионалната журналистика, което понякога позволява да бъдат приети като адекватни временно изградени навици за наблюдение на средата, които обаче влизат в противоречие с нормативните и морални стандарти. Това е още по-проблематично, когато снижаването на журналистическите критерии се прави заради пазарни цели - по-голям драматургичен ефект или по-висок рейтинг, предизвикване на сензация, както обяснява и Генка Шикерова. Поради това, в своето изследване, тя защитава получаването, използването и публичното представяне на информацията като форми на защита на обществен интерес, но без да се прекриват етичните бариери, особено такива свързани с опазване на правото на личен живот, защита на децата и хората в неравностойно положение, запазване на личните данни и пр.

3. Оценка на научните и научно-приложни приноси.

Основните приноси на дисертацията са свързани както с избора на тема, така и с използвания аналитичен подход, с формираните важни научни заключения. За първи път в българската медийна наука се представя подобна актуална тема, свързана с особеностите на разследващата журналистика през призмата на законовите и етични правила.

Дисертацията е обемна, амбициозна, интерпретирани са разнообразни научни концепции. Борави се умело с научна проблематика от няколко научни области - медийна теория, етика, право. Представени са много български и световни примери, включително от собствени разследвания. Големият принос е, че изследването е направено от професионален разследващ журналист, който може да се опре на значимия си собствен опит при осмисляне на част от твърденията. Така заключенията излизат извън сферата на теорията и получават автентичност, практическа дълбочина и релевантност.

4. Оценка на публикациите по дисертацията.

Докторантът има три публикации по темата на дисертационния труд, които отговарят на заложените стандарти за качество.

5. Оценка на автореферата.

Представеният автореферат е с обем от 30 стр. Той пълно и коректно отразява структурата и съдържанието на дисертационния труд.

6. Критични бележки, препоръки и въпроси.

При възможност бих препоръчала, текстът да бъде публикуван, за да намери своя по-широк кръг читатели, които да се възползват от неговите теоретични и практически качества.

7. Заключение.

Дисертационният труд е посветен на важната, интересна и актуална тема за развитието и особеностите на телевизионната разследваща журналистика в България, нейното значение за българското общество, възможностите ѝ да следва установените законови норми и етични правила. Текстът е значим, има собствени емпирични проучвания с добра и подробна методология и интересни заключения, ползвана е разнообразна научна литература, представени са множество конкретни примери и случаи. Затова убедено препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на Генка Шикерова образователната и научна степен „доктор” по научна специалност 3.5 „Обществени комуникации и информационни науки (Журналистика – Журналистическа деонтология)“.

22 юни 2020 г.

Доц. д-р Мария Попова